УДК 347.1

Мар'яна Дмитрівна Пленюк,
старший науковий співробітник, завідувач сектору проблем договірного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук

ПРИНЦИП ЕКОНОМІЧНОСТІ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА (ВЗАЄМОДІЇ) СТОРІН У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Спрямування цивільного права до природно-правового характеру регулювання, визнання людини повноцінним автономним учасником цивільних правовідносин тягнуть за собою й інтерес до зобов'язальних правовідносин.

Відомо, що зобов'язальне право за своїм значенням у системі цивільно-правових норм, і за обсягом правового матеріалу виходить далеко за межі звичних уявлень про правовий інститут і фактично являє собою структуровану підсистему, підгалузь цивільного права.

На відміну від інших правових норм, зобов'язальне право, що регулює оборот матеріальних благ, цивільних прав і суб'єктивних обов'язків у суспільстві, найменше зазнало істотних змін у процесі кодифікації. Це можливо пояснити лише тим, що витримавши перевірку часом, найважливіші положення загального характеру здатні виконувати свою регулятивну та захисну функцію і в нинішніх реаліях ринкових відносин.

Без сумнівів у процесі кодифікації багато норм зазнали істотних змін. Адже в чинному ЦК України містяться чимало нових положень, які свідчать про розширення сфери правового регулювання цивільного права в зобов'язальних правовідносинах. Серед таких: свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність, розумність (ст. 3 ЦК України).

Разом з тим, аналіз законодавства, що регулювало оборот цивільних прав з плановою економікою дозволив зробити висновок, що на відміну від нинішніх, пріоритетними вважалися принципи реального виконання зобов'язань, належного виконання, а також принцип економічності, співробітництва (взаємодії) сторін.

Щодо останнього принципу слід зазначити, що в юридичній літературі існують думки з приводу того, що його слід розглядати як принцип котрий діяв лише в умовах планової економіки і орієнтував сторін на виконання своїх обов'язків найбільш економічним способом, який базувався як на загальних вимогах, так і на конкретних обов'язках, передбачених умовами конкретного договору [1, с. 66–67].

У нинішніх умовах ринкової економіки, розвитку підприємництва, на нашу думку, виконання зобов'язань суб'єктами підприємницької діяльності одержання прибутку можливе з огляду на мінімальні матеріальні втрати, досягнення яких можливе через провадження найбільш економічних способів. Тому, вести мову про недоречність такого принципу сьогодні видається дещо передчасним. Адже дія наведеного принципу й нині очевидна, зокрема у відносинах купівлі-продажу, підрядних, посередницьких зобов'язаннях.

Так, відповідно до ст. 845 ЦК України підрядник має право на ощадливе ведення робіт за умови забезпечення належної їх якості. При ощадливому введені робіт сторони мають право на розподіл між ними заощадження, отриманого підрядником (ч. 3 ст. 845

© Пленюк М. Д., 2018

ЦК України). Про можливість економічного співробітництва сторін говорять і інші статті ЦК України, зокрема: 1) можливість залучення до виконання договору підряду субпідрядника (ст. 838 ЦК України); 2) розподіл виконання робіт із матеріалів підрядника або замовника (ст. 839, 840 ЦК України); в) визначення ціни у кошторисі (ст. 844 ЦК України), г) обставини, про які підрядник зобов'язаний повідомляти замовника (ст. 847 ЦК України); д) право підрядника продати виконану роботу у разі ухилення замовника від її прийняття (ст. 853 ЦК України) тощо.

Щодо інших договірних конструкцій наведений принцип спостерігається у разі не передання продавцем покупцеві належний товар та документи до нього. У такому випадку покупець має право встановити строк для їх передання і лише в разі невиконання цих вимог має право відмовитися від договору купівлі-продажу та повернути товар продавцеві. Належність цього принципу вбачається у можливості уникнення зайвих витрат, які можуть бути спричинені у виконанні договору. З таких міркувань законодавець надає покупцеві право відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми лише тоді, коли буде мати місце істотне порушення вимог щодо якості товару (ч. 1 ст. 678 ЦК України). При цьому, з міркувань взаємного співробітництва сторін цілком слушно законодавець врахував і інтереси не лише покупця, а й продавця, до якого така санкція не застосовується (якщо недоліки не є істотними). Адже економічно вигідніше надати покупцю (за наявності наведених недоліків) право вимагати пропорційного зменшення ціни або безоплатного усунення недоліків.

Сутність принципу економічності проявляється і в договірних зобов'язаннях з надання послуг, зважаючи на якість послуги, яка надається виконавцем відповідно до посередницьких умов договору.

Щодо принципу співробітництва (взаємодії) сторін в договірних зобов'язань, то його роль найбільш очевидна на стадії укладення договору з метою закладення в нього найбільш вигідних взаємних умов, а також на стадії виконання договірних умов, внесення до договору змін та доповнень. Таке співробітництво (взаємодія) в загальному значені спрямоване на досягнення максимально економічного результату, який в цілому спрямований на ефективне виконання договірних умов. З огляду на наведене, слушною видається думка О. В. Дзери про взаємопов'язаність категорії економічності та співробітництва сторін у договірному зобов'язанні, що в кінцевому результаті дозволяє вести мову про функціонування єдиного принципу економічності та співробітництва сторін [2, с. 54].

З наведеного доходимо висновку, що в цивілістичній науці все ще продовжується процес вивчення, обґрунтування правових принципів, які прямо не передбачені цивільним законодавством. Однак нові методологічні процеси пошуку зумовлюють потребу й в переосмисленні існуючих поглядів та концепцій, які, з врахуванням європейської практики, дозволяють стверджувати про доцільність економічності та співробітництва (взаємодії) сторін як єдиного принципу в договірних зобов'язаннях. В реаліях цього часу наведений принцип не лише повинен зберігатися, а й підвищувати свою основну роль.

Список бібліографічних посилань

1. Иоффе О. С. Обязательственное право. М., 1975. 880 с.

2. Дзера О. В. Вибране : зб. наук. пр. / Київ. шк. цивілістики. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 872 с.

Одержано 11.04.2018